

KERTINĖ PARAŠTĖ

Kasdienybė ir amžinybė

Vilniaus universiteto rektoriaus Rolando Pavilionio kalba 1994 m. rugsėjo 15 d. Šv. Jonų bažnyčioje, Vilniuje, Vilniaus universiteto 415 metų sukakties proga

Šia iškilia proga, kai susirinkome paminėti 415 šio Universiteto metų, nulenkti galvas jo įkūrėjams Vilniaus vyskupui Valerijonui Protasevičiui ir Karaliui Steponui Batorui, visiems čia, pradžioje Vilniaus, Lietuvos ir Europos širdyje per šimtmečių tamsą skleidusiems šviesą ir tikėjimą, šia taurios Universiteto sukakties proga, kurią pirmą kartą po 50 metų minime vėl laisvoje Tėvynėje, sveikindamas Jus ir keturis žymius mokslo vyrus, kurie netrukus bus įšventinti į šio Universiteto garbės daktarus, šia ypatinga proga prašau leisti man išsakyti keletą minčių apie laiką ir kasdienių žmogaus darbų, jo gyvenimo prasmę.

Prieš 415 metų popiežius Grigalius XIII, laimindamas Vilniaus vyskupo Valerijono pastangas įkurti Universitetą, rašė: „Kai mintimis atidžiai ištiriame, kokia brangi yra išminties ir mokslo dovana, per kurią išskleidama nežinojimo bei ydų tamsybė ir pašalinamos klaidos, išvalgiai susirūpiname, kad mokslo ir dievobaimingumo siekiantys už jų dorybės būtų vertai pagerbti ir pažymėti ir pagaliau gautų atlyginimą už nenuilstamą Dievo garbei nuveiktą darbą“.

Prieš metus čia, Universiteto Bažnyčioje, popiežius Jonas Paulius II kalbėjo: „Jūs, kultūros ir mokslo žmonės, labiau nei kiti esate atsakingi, kad protui nebūtų užteriamas kelias, vedąs link paslapties... Mąstydamas žmogus pajunta savo ribotumą, suvokia, kad jis pats nėra tiesa. Priešingai — jos turi lyg apgraužomą ieškoti. Tuo pačiu metu pastebi, kad ieškodamas tiesos, negali ir nepajėgia pasitenkinti nei atrasta jos dalimi, nei mažais trupiniais, — jis vis labiau galingai yra traukiamas akstyn, į begalybę.“

415 metų — tik blyksnis amžinybėje, žmogaus gyvenimas — tik maža to blyksnio dalelė, akimirka, nusisėnanti paslaptį.

Nors pats žmogus nėra tiesa, bet jis — paslapties, amžinybės dalelė. Jo ribotu buvimu čia, jo kasdieniais darbais atsiskleidžia, sklindžiasi amžinybė, jei tas buvimas teigia gerį, sklindžia

šviesą, jei jis yra amžinosios Dvasios atsklaidą. Tiesa kaip ir Geris yra amžinosios šviesos, amžinosios Dvasios atsklaidą. Tada ir yra ta vidinė VERUM ir BONUM — Tiesos ir Gėrio — sąsaja, kurią pažinti ir suprasti siekė ir siekia žmogus, kartų kartos profesorių ir studentų, vaikščiojusių šio Universiteto kiemais ir jo slaptiniais koridoriais.

Kiekvienas žmogus yra amžinybės apraiška, kai savo buvimu, savo kasdieniais darbais sklaidžia gerį ir šviesą. Tuomet ir jo buvimas, ir jo kasdieniai darbai yra prasmingi. Tuomet jo ribotas buvimas yra amžinas. Jis pats yra begalybės, kuri jį taip traukia, amžinybės, kuriai jis priklauso, dalis. Kuo labiau savo buvimu, savo darbais žmogus teigia amžinybę, tuo labiau jis teigia ir plečia Dvasios erdvę.

Ar nenuostabu, kad kai šitaip vartojame ir suprantame sąvoką DVASIA, ji mums susilieja su LAISVĖS sąvoka. Ir tarsi pabrėždami jų artumą, tarsi norėdami jas viena kita sustiprinti sakome: DVASIOS LAISVĖ ir LAISVA DVASIA. Tarytum DVASIA ir LAISVĖ mums būtų ERDVĖ, kuri gali susiaurėti ir išsiplėsti priklausomai nuo mūsų pačių buvimu, nuo mūsų darbų, nuo mūsų gyvenimo kokybės. Tik todėl tur būt galima būti laisvu nelaisvėje ir nelaisvu laisvėje. Apie tai byloja ir šio Universiteto, ir Lietuvos istorija.

Nuo pat Kolegijos ir Bibliotekos įkūrimo dešimčia metų anksčiau nei užgimė Universitetas šia dvasios laisvę čia tvirtino ir plėtė iš visos Europos sukviešti profesoriai — Jėzaus brolijos nariai: ispanai ir italai, prancūzai ir portugalai, škotai ir lenkai. Ją, laisvą dvasią, Lietuvon nešė Europos universitetus lankę Lietuvos didikų sūnūs.

Išvyti iš Maskvos stačiatikiai vienuoliai čia rado ne tik prieglobstį, bet ir laisvo žodžio erdvę, kuria naudojosi polemizuodami su katalikais. Iš čia, šalia Universiteto išleistos pirmosios slavų gramatikos dvasios abėcėlę pažį

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Apie laiką ir žmogaus darbų prasmę • Iš Vilniaus universiteto istorijos, 1955-1990 • Tomas Remeikis — Vilniaus universiteto garbės daktaras • Danutės Žilaitytės eilėraščiai • A. a. dailininko Telesforo Valiaus 80-metis Lietuvoje • Renginiai Čikagoje

Iš Vilniaus universiteto istorijos, 1955-90

VYGINTAS BRONIUS PŠIBILSKIS

Struktūra ir materialinės bazės raida

Po Josifo Stalino mirties prasiėjo lėtas, bet jau nebesutramdomas sovietinio režimo irimas. SSRS represinio aparato vadovas Lavrentijus Berija, siekdamas įtvirtinti valdžioje, pasinaudojo didžiulių pavergtų respublikų gyventojų nepasitenkinimu VKP (b) „leninine nacionaline politika“. Jo mintys, kad į vadovaujančias pareigas būtų keliami vietos žmonės, įstaigose vartojama jų kalba, turėjo nemažą įtaką tautinių santykių ir politinių įvykių raidai Lietuvoje. 1953 m. vasarą iš Lietuvos partinio, administracinio bei ūkinio valdymo struktūrų buvo atšaukta per 3 tūkst. nelietuvių tautybės žmonių¹. „Terorui sumažėjus, atsirado galimybė rinktis tarp mirties ir kolaboravimo. Retas tesirinko mirti“². Lietuvos miškuose geso partizanų kovos, o pastangos laisvintis telkėsi dideliuose miestuose, turėjusiuose sąlygas kurti, puoselėti ir tikras kultūros vertybes — jos sovietiniam režimui neretai buvo pavojingesnės už ginkluotą pogrindį.

Į valdžią iškilus Nikitai Chruščiovui, ypač po SSKP XX suvažiavimo, niūriame Stalino diktatūros fone prasidėjo ryškus „atšilimas“ — atsisakyta masinių represijų, demaskuoti „tautų vado“ nusikaltimai, iš kalėjimų, koncentracijos lagerių išlaisvinta nemaža represuotųjų. Šiek tiek pristabdytas rusifikavimo procesas, imta daugiau pasitikėti lietuvių komunistais, kelti juos į vadovaujančias pareigas. Sušvelnėjus sovietiniam režimui, atsirado ūkinio savarankiškumo, kultūrinės raidos aktyvumo tendencijų. Aukštesioms mokykloms leista savarankiškiau naudoti etatus, šiek tiek keisti mokymo planus. 1959 m. Lietuvos aukštosios mokyklos perėjo į LSSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto (nuo 1966 m. — ministerijos) priklausomybę, leidusią geriau atsižvelgti į respublikos reikmes ir galimybes.

LKP vadovybė, suvokdama, jog Vilniaus universiteto 375-ųjų įsteigimo metinių uždraudimas skaudžiai užgavo lietuvių visuomenės tautinius jausmus, sumanė skriaudą atitaisyti suteikdama universitetui, nors ir pavėluotai, „reikšmingą vardą“. Tai derinant su Maskva, gautas pasiūly-

¹ Ištrauka iš naujai išleistos knygos *Vilniaus universiteto istorija, 1579-1994* (Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994)

Sparčiai didėjant studentų skaičiui, pertvarkytos senosios, steigiamos naujos katedros, reorganizuojami fakultetai. Kartu su visa SSRS pakeistas privalomųjų visuomeninių disciplinų dėstymas, įsteigtos naujos katedros: 1956 m. — SSKP istorijos, 1964 m. — Mokslinio komunizmo, kurioms pavesta rūpintis Komunistų partijos ir sovietinės vyriausybės teorinės bei praktinės veiklos propagavimu, apologetika. 1961 m. įkurtai Estetinio ir meninio lavinimo katedrai teko vadovauti

mas pasinaudoti Felikso Dzeržinskio vardu, kadangi šis buvo mokėsis gimnazijoje, įsikūrusioje universiteto patalpose. Supratus, jog jis visiškai nesiderina prie akademinės įstaigos, pasirinktas lietuvių bolševikų veikėjas Vincas Mickevičius-Kapsukas, 1919 m. kovo 13 d. pasirašęs dekretą „Del Vilniaus Darbo universiteto atidarymo“. Pažymint 75-ąsias Vinco Kapsuko gimimo metines, SSRS Ministrų Tarybos 1955 m. balandžio 8 d. potvarkis ilgiems metams Vilniaus universitetą sujungė su vardu žmogaus, neturėjusio nuopelnų nei Lietuvai, nei universitetui.

Lietuvos geopolitinė padėtis, socialinė ir ekonominė infrastruktūra, sąžiningesnis, planingesnis darbas šeštajame, septintajame dešimtmetyje lėmė gana sparčių pramonės augimą, reikalingų ir nereikalingų fabrikų, gamyklų kūrimą. Pramonė reikalavo vis daugiau specialistų. Tai, taip pat propagandinis siekimas Pabaltijį ir Lietuvą paversti vitrina Vakarams, kiekybiniais kultūros rodikliais pralenkti „buržuazinę Lietuvą“ ir tuo ryškinti „socializmo pranašumą“ lėmė nuolatinių Vilniaus universiteto augimą, mokymo neatsitraukiant nuo darbo plėtimą. 1954/1955 m. universiteto neakivaizdiniame skyriuje 860 studentų mokėsi šešių specialybių (teisės mokslų, lietuvių kalbos ir literatūros, žurnalistikos, bibliotekininkystės ir matematikos)³. Po metų į universitetą perkelti dar dviejų SSRS mokyklų — neakivaizdinio Finansų kredito ir neakivaizdinio Prekybos institutų — studentai, neakivaizdinis mokymas išplėstas naujomis specialybėmis: istorijos, anglų, vokiečių, prancūzų kalbų ir literatūrų, finansų, kredito ir apskaitos. 1958 m. universitete atidarytas vakarinis skyrius, į kurį priimti ekonomistai, teisininkai. 1959 m. jame atidaryta pediatrijos specialybė, kurią viduriniojo medicinos personalo darbuotojai galėjo studijuoti neatsitraukdami nuo darbo.

Tris kursus baigę vakariniai, studentai buvo perkelti į dieninį skyrių. Nuo 1964 m. pediatrijai pradėti rengti tik stacionarai⁴. Iki septintojo dešimtmečio vidurio mokymas neatsitraukiant nuo darbo buvo sparčiau plečiamas negu stacionarinis. 1965/66 m. neakivaizdiniame ir vakariniame skyriuose mokėsi 58,8%, dieniainių — 41,2% universiteto studentų. Vėliau, vis labiau ryškėjant dieninio skyriaus privalumams studentų rengimo kokybės, ekonominiu požiūriu, nuo aštuntojo dešimtmečio vidurio neakivaizdinio bei vakarinio mokymo lyginamasis svoris sumažėjo.

Sparčiai didėjant studentų skaičiui, pertvarkytos senosios, steigiamos naujos katedros, reorganizuojami fakultetai. Kartu su visa SSRS pakeistas privalomųjų visuomeninių disciplinų dėstymas, įsteigtos naujos katedros: 1956 m. — SSKP istorijos, 1964 m. — Mokslinio komunizmo, kurioms pavesta rūpintis Komunistų partijos ir sovietinės vyriausybės teorinės bei praktinės veiklos propagavimu, apologetika. 1961 m. įkurtai Estetinio ir meninio lavinimo katedrai teko vadovauti

Rimtautas Gibavičius. Vilniaus universiteto Didysis kiemas ir Šv. Jonų bažnyčios fasadas. Iš ciklo „Vilnius“, 1967. Medžio raizginys, 50 x 50.

universiteto meno kolektyvų veiklai. 1968 m. buvo įsteigta tarpfakultetinė Politinės ekonomijos, 1969 m. — Filosofijos istorijos ir ateizmo katedra. Fizikos ir matematikos fakultete sudarytos 4 naujos katedros, įsteigtas Skaiciavimo centras (1963). Ekonomikos fakultete nuo 1963 iki 1968 m. įsteigta net 40 naujų katedrų. Naujais ir reorganizuotais padaliniais papildė Medicinos, Istorijos ir filologijos fakultetai.

Išaugę fakultetai taip pat buvo reorganizuojami. 1965 m. Fizikos ir matematikos fakultetas pertvarkytas į Matematikos ir mechanikos bei Fizikos fakultetus. Istorijos ir filologijos fakultetas 1968 m. padalytas į du — Istorijos ir Filologijos, Ekonomikos (1969) į tris — Pramonės ekonomikos, Prekybos, Finansų ir apskaitos (nuo 1977 m. — Ekonominės kibernetikos ir finansų) fakultetus. 1962 m. įsteigtas Gydytojų tobulinimosi fakultetas, 1964 m., norint bent šiek tiek pagyventi Kauno humanitarinį gyvenimą, įsteigtas Bendramokslinis fakultetas Kaune (1968 m. pavadintas Kauno vakariniu, o 1989 m., atidarius dieninį skyrių, — Kauno humanitarinių fakultetų). 1988 m. Vilniaus universitete buvo 14 fakultetų, 108 katedros, iš jų 9 bendrosios, 38 mokslinio tyrimo laboratorijos, Astronomijos observatorija, du mokomieji muziejai, Botanikos sodas, Mokslinė biblioteka.

Augant universitetui, plėtėsi ir jo materialinė bazė. 1966 m. baigtas statyti Fizikos bei Matematikos ir mechanikos fakultetų mokomasis korpusas. 1968 m. pradėta akademinio miestelio Saulėtekio alėjoje statyba, o 1971 m. į du naujus korpusus persikėlė trys ekonomikos ir Teisės fakultetai.

1975 m. pradėtas naudoti naujas auditorinis, 1978 m. — trečiasis korpusas, kuriame įsikūrė Fizikos fakultetas. Vėliau darba pradėjo Skaiciavimo centras, 600 vietų valgykla. 1984 m. rudenį restauruotame Kauno senamiesčio kvartale įsikūrė iki tol įvairių mokymo įstaigų patalpose glaudęsis Kauno vakarinis fakultetas.

Dar šeštajame ir septintajame dešimtmetyje prie Medicinos ir Gamtos fakultetų buvo pastatyti 4 bendrabučiai (1,365 vietos). 1972-1973 m. Olandų gatvėje iškilė 3 (562 vietos), 1975-1978 m. naujajame akademiniame miestelyje — 4 (1,648 vietos) nauji bendrabučiai. Šeštojo dešimtmečio viduryje bendrabučiuose gyveno 60% visų dieninio skyriaus studentų, vėliau, didėjant studentų skaičiui, šis procentas sumažėjo per pusę. Aštuntajame ir ypač devintajame dešimtmetyje, gilėjant visą SSRS apėmusiai ekonominei krizei, sustojo akademinio miestelio tolesnis plėtimas ir kitų naujų pastatų statyba. Vis labiau buvo jaučiamas patalpų mokymui, laboratorijoms trūkumas, modernios technikos, įrengimų, aparatūros stoką. Tai negatyviai veikė pedagoginio ir mokslinio darbo kokybę, didino šių sričių atsilikimą nuo Vakarų Europos universitetų.

Šeštajame dešimtmetyje universiteto bibliotekos darbuotojai, naudodamiesi pasikeitusiomis politinėmis sąlygomis, pradėjo ieškoti seniau universitetui priklausių knygų bei kitų vertingų leidinių. Iš SSRS mokslų akademijos atgauta XVI-XVIII a. knygų kolekcija, priklausiusi uždaryto Vilniaus universiteto vietoje įsteigta ir XIX a. viduryje į Peterburgą perkelta Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija. Vertingos knygos atgautos

iš Charkovo, Lvovo universitetų bibliotekų. Garbingiausia vieta universiteto bibliotekoje gavo bibliotekininkų pastangomis įsigyti Martyno Mažvydo ir Mikalojaus Daukšos katekizmai, Sirvydo žodynas ir kiti neįkainojamos vertės Lietuvos raštijos paminklai. Tačiau dar daugelis šalių istorijai ir kultūrai reikšmingų leidinių, muziejinių ir mokslo vertybių, pasisavintų carizmo laikais, tebelaikė įvairius SSRS įstaigos, ignoravusios argumentuotus Vilniaus universiteto vadovybės prašymus sugrąžinti neteisėtai įsigytas ir dažnai net nenaudojamas vertybes.

Nuo 1957 m. pagal fondų ir veiklos pobūdį universiteto biblioteka priskirta prie mokslinių, išaugo jos darbuotojų skaičius. Kasmet pasipildydami dešimtimis tūkstančių vienetų leidinių, 1958 m. sausio 1 d. bibliotekos fondai peržengė pusantro milijono (1949 m. sausio 1 d. juos sudarė 1,201,5 tūkst. egz.), 1969 m. sausio 1 d. išaugo iki dviejų su puse milijonų. 1988 m. pabaigoje bibliotekos fonde buvo 4,741,058 egz. leidinių. Bibliotekos vadovybė (Levas Vladimirovas, Stasė Vaidinauskaitė, Jurgis Tornau, Birutė Butkevičienė ir kt.) ieškojo įvairiausių variantų, kaip sudėtingomis sąlygomis racionaliai organizuoti darbą, todėl dažnai buvo struktūros pokyčiai, deja, ne visada pagrįsti ir pasiteisinę. 1988 m. pabaigoje universiteto biblioteką sudarė 27 skyriai, dirbo 239 darbuotojai.

Septintajame dešimtmetyje šiek tiek plačiau atsivėrė langas į pasaulį — biblioteka tapo tarptautinių organizacijų: UNESCO (1964), Jungtinių Tautų (1965), Pasaulinės sveikatos apsaugos,

(Nukelta į 3 psl.)

Profesoriaus Vyginto Broniaus Pšibilskio kalba Tomo Remeikio — Vilniaus universiteto garbės daktaro inauguracijos proga

Magnificencija Rektoriau, gerbiami Tarybos nariai, iškilūs ir brangūs svečiai, mieli studentai, ponios ir ponai!

Man tenka didelę garbę ir maloni pareiga pristatyti profesorių Tomą Remeikį kaip būsimą Vilniaus universiteto garbės daktarą. Sakau „pristatyti“ ne vien todėl, kad to reikalauja tradicinė formulė, bet ir dėl to, kad dideli pono Tomo Remeikio nuopelnai gimtajam kraštui, Vilniaus universitetui dar nėra gerai žinomi.

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui dešimtmetis erzilietis kartu su savo šeima pasitraukė į Vakarus. Patyręs nelengvą perkeltųjų asmenų dalį, jis atkakliai siekė mokslo, o tai galutiniame ilgo kelio iš Tėvynės taške — Amerikoje — ne tik įgyvendino jaunystės troškimus, bet, svarbiausia, pagelbėjo Lietuvai jos laisvės byloje.

Iliojaus universitete studijuodamas politologiją, Tomas Remeikis atidžiai sekė įvykius Sovietų Sąjungoje ir okupuotoje Lietuvoje, kaupė, tyrinėjo faktus. Septintojo dešimtmečio pradžioje apgintas filosofijos daktaro disertacinis darbas „Lietuvos komunistų partija: istorijos ir politikos studijos“ įtikinančiai atskleidė sovietinio režimo Lietuvoje esmę, parodė jo pagrindinio ramsčio — komunistų partijos pragaistinę vaidmenį Lietuvos istorijoje.

Mokslininko veiklą vainikavo 1980 metais Čikagoje išspausdinta, didžiulės išliekamos vertės monografija *Opozicija sovietiniam valdymui Lietuvoje 1945–1980 metais*. Pirmą kartą lietuviškoje istoriografijoje pateikiama ir įprasminama opozicijos sąvoka, skiriami pagrindiniai pasipriešinimo etapai ir formos, nuvakinuojama oficialioji pokario klasių kovos Lietuvoje teorija. Remiantis gausiais, iki šiol lietuvių kalba paskelbtais faktais, daroma išvada, kad lietuvių tautos siekiai negali būti įgyvendinami modifikuojant sistemą, o tik ją likvidavus, kad bręsta ir tvirtėja nepriklausomybės nuostata. Šiam, kaip ir visiems profesoriaus darbams, būdinga gili mokslinė analizė ir nauja teorinė mintis. Be to, profesorius Tomas Remeikis anglų kalba išleido 10 tomų dokumentinės medžiagos, atspindinčios lietuvių tautos priešinimąsi okupaciniam režimui, kuri Vakarų pasaulį supažindino su Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės siekiu.

Prof. Tomas Remeikis — vienas iš menraščio *Akivačiai* steigėjų ir redaktorių, ilgametis Lituanistikos instituto leidyklos direktorius, Mokslo ir kūrybos simpoziumo direktorių tarybos narys. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, jis vadovavo JAV Lietuvių Bendruomenės visuomeninių reikalų tarybai, įvairiais būdais siekusiai nepriklausomybės pripažinimo. JAV vyriausybė, įvertindama gerbiama Tomo Remeikio mokslinius ir visuomeninius nuopelnus, akreditavo jį kaip oficialų atstovą 1990 metais Ženevoje vykusioje konferencijoje tautybių klausimams.

Nuo 1964 metų Tomas Remeikis yra Indianos Calumet koledžo profesorius ir politikos mokslų programos vedėjas, priklauso Amerikos politikos mokslų asociacijai bei kitoms akademinėms organizacijoms. Jis vienas iš pirmųjų aktyviai įsitraukė į JAV lietuviškos kilmės politologų sambūrį LTSPNET, susirūpinęs, kad gimtojoje šalyje greičiau įsitvirtintų vakarietiška politinė kultūra. Nuo pat pirmojo po daugelio metų apsilankymo Tėvynėje 1992 metais (anksčiau neįsileistas į Sovietų Sąjungą, kaip aršus „antitarybininkas“, „sovietologas“) nuosirdžiai rūpinosi, kad Lietuvos aukštosios mokyklose dogmatiškos visuomeninius

Vilniaus universiteto 415 metų sukakties ir garbės daktarų įteikimo iškilnėse 1994 m. rugsėjo 15 d. Vilniuje: profesorius Tomas Remeikis, profesorius Aloyzas Sakalas, socialdemokratų frakcijos vadovas Seime, profesorius Juodka, profesorė Aušrinė Pavilionienė ir Vilniaus universiteto rektorius Rolandas Pavilonis.

mokslo pakeistų akademinės disciplinos, plėtotųsi politologijos studijos. Vilniaus universiteto bibliotekai dovanavo vertingą politikos mokslų knygų rinkinį, dėstytojams, mokytojams, studentams skaitė paskaitų ciklus, konsultavo rengiant mokymo programas. Dabar profesorius Tomas Remeikis siekia suteikti

Lietuvos politologus, materialiai remia prestižinio politikos mokslų žurnalo leidimą.

Gerbiamasis Tomas Remeikis — iškilus išeivijos mokslininkas, lietuviybės puoselėtojas, ilgas dešimtmečius dirbęs pavergtos tautos labui. Džiugu, kad atgavus laisvę Alma Mater įvertino šį atsidavimą bei nuopelnus uni-

versiteto akademinėi bendruomenei ir nutarė suteikti jam garbės daktaro vardą. Linkime gerbiamam profesoriui visokeriopos sėkmės ir nekantriai laukiame, kad jo darbai kuo greičiau būtų prieinami ir taptų paskata idėmiai studijuoti turtingą ir garbingą tautos praeitį, padėtų pažvelgti į ateitį.

Tomo Remeikio žodis Vilniaus universiteto garbės daktaro vardo suteikimo proga

I

Tos vasaros pabaigoje palikome mes tėviškę arklį tempiamu vežimu, tikėdami greitai sugrįžti. Deja, ši kelionė užsitęsė penkis dešimtmečius. Tačiau man šiandieną būti šioje šaunioje kompanijoje ir garbingoje institucijoje yra daugiau negu laikinas emocinis išgyvenimas — tai lyg ir viso mano ir mūsų egzodo gyvenimo įprasminimas.

Iš tikrųjų tėviškės niekada nepalikau: ji išliko kaip neįsildomas sąmonės plotas. Tai žymė jo ne vien mano, bet visos pokario išeivijos galvosena ir gyvenimą. Todėl vienokiu ar kitokiu būdu, ar per mokslą, per meną, per visuomeninę / politinę veiklą, siekime laisvos, demokratinės ir nepriklausomos Lietuvos. Tais tamsiais dešimtmečiais mes drįsime save vadinti net atšargine tauta, net fantastiką kūrėme, siekdami naujos žemės tautai prisiglausti. Bet visa tai mes darėme, atsimindami tautos kamieną, savo artimuosius ir protėvius. Ir manau, kad Vakarų išeivija dėl Lietuvos atgimimo nebus istorikų užrašyta kaip bereikšmė.

O visa tai, ko mes siekėme, buvo sąlygota mintimi, kad esame laikini tremtiniai keliautojai, o ne emigrantai duoneliautojai.

Noriu tikėti, kad mano darbas tiek mokslinėje srityje, tiek visuomeninėje veikloje, tiek ir pastangos atkuriant tautos suverenitetą, dėl ko, manau, ir esu šiandien pažymimas, yra taip pat ir simbolinis pripažinimas visų tų, kurie paskyrė bent dalį, jei ne visą savo gyvenimą, pastangom, kad gentis tęstųsi. Ir juos noriu įjungti į šį mano džiaugsmą.

Visi, kurie Vakaruose dalyvavo mokslinėje veikloje, susidūrė su pažiūromis, kurios sovietų pavergtas tautas buvo nurašiusios istorijon. Šis nepaprastas 415 metų Vilniaus universiteto gimtadienis lyg ir prašosi, kad būtų bent trumpai pakalbėta apie tai ir apskritai apie mokslo ir visuomenės santykių problemą, ypač kaip ji reiškiasi Vakaruose pokario metais.

II

Mokslo procesas ir jo linkmė yra įtaigaujami politinių, aplamai kultūros komponentų; laiko dvasia („Zeitgeist“) turi gilų poveikį. Esu tikras, kad šiai auditorijai nėra reikalo aiškinti, kaip mokslo ir visuomenės santykiai vystėsi sovietmečiu. Noriu tačiau užsiminti, kad, nors ir ne taip intensyviai, mokslo laisvose pluriaristiniuose Vakaruose buvo taip pat palieistas daugybės veiksmų, kurie iškrepė empirinės tikrovės vaizdą apie padėtį sovietinėje erdvėje.

Mokslo, kaip vienas iš tikrovės suvokimo būdų, pats nėra nepriklausomas nuo apibrėžiamos tikrovės. Dėl to mokslo apibrėžta tikrovė yra visuomet bent iš dalies iliuzinė, neatitinkanti empirinio pasaulio faktų. Taip atsitiko Vakaruose, aiškinant sovietinės santvarkos esmę, ir buvo didelis nustebimas, kai sovietinė santvarka staigiai sužlugo, beveik be kraujo praliejimo.

Kodėl mes, Vakarų sovietologai, negalėjome to numatyti? Štai keletas užuominų, hipotezių.

Ypač socialiniai mokslai yra formuojami politinių interesų visuomenėje. Istorija, sociologija, politologija, psichologija, net ir antropologija yra naudojami elitinių sluoksnių pateisinti ir įteisinti

savo teisingumo sampratą. Toliau, mokslo yra tik priemonė norimam gėriui, o ne gėrio standartas. Iš esmės mokslas negali duoti etinių atsakymų. Prisimenu vieną žinomo filosofo klausimą dėl politologijos vertės: jei ji negali atsakyti visuomenei ko siekti, ko ji verta? Tai mokslo ideologizavimo simptomai. Deja, krematoriumai yra moraliai neutralūs — jie gali ir žemės sutalpyti, ir žmones sunaikinti. Vakarų civilizacijose tai nebuvo pilnai suvokta. Dėl to, ką Vakarų mokslininkai galvojo apie sovietinę santvarką, irgi nuvedė į nežydrinčius laukus.

Nors Vakaruose socialiniuose moksluose, šalia vyraujančio struktūrinio funkcionalizmo teorijos, buvo kultivuojamos ir kitos — pavyzdžiui, psichanalitinė („swaddling hypothesis“) ir konflikto teorijos, jos tačiau nebuvo nei plačiau kultivuojamos, nei labai vaisingos sovietinei visuomenei aiškinti. Konflikto teorija nebuvo populiari jau vien dėl to, kad žymiausiai jos versijai atstovavo marksizmas-leninizmas. Struktūrinis funkcionalizmas tapo pagrindine teorija aiškinti sovietinę sistemą. Struktūrinio funkcionalizmo ypatinga pakraipa — tai visuomenės dalių integravimo procesai ir tai ypač atspindėjo autoritarinio ar taip vadinamo totalitarinio modelio

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

no Maskvos universiteto, atsiradusio beveik po 200 metų, ikūrėjas.

Čia judaika tarnavo Šventraščio pažinimui, o laisva dvasia unikaliai Europoje žydų kultūros suklestėjimui.

Iš pradžių filosofija ir teologija, vėliau teisė ir medicina, matematika ir astronomija — įvairovė mokslų, proto įžvalgų, neretai pirmųjų Europoje, ir nemažesnė įvairovė profesorių ir studentų, sunesusių į Vilnių savas kultūras, kalbas, papročius ir tikėjimus, taip pat kaip šį miestą išpuošusi šventovių ir rūmų įvairovė taip išplėtė dvasios erdvę, kad, atrodo, čia ir yra viena gražiausių, įspūdingiausių Amžinybės apraiškų. Dvasia reiškėsi tokiomis įstabiomis kasdienybės formomis, kad net vėliau stojusi tamsa jau negalėjo jos visai užgožti. Iš tiesų: „Šviesa šviečia tamsose, ir tamsa jos neuzgožė“ ...

Net tuomet, kai, išprievartavus Lietuvą ir Lenkiją, virš Vilniaus Universiteto — mūsų bendros šventovės — vis labiau kaupėsi tamos debesys ir užslapino vieną gražiausių Europoje dvasinio romantizmo proveržių, brutaliausia cariškojo despotizmo jėga nuslopino vieną ryškiausių Europoje studentų pasipriešinimų, sustabdė vieną veržiausių gamtos, pozityviųjų mokslų sklaidą ir galiausiai uždarė Universitetą kaip itin pavojingą, kenksmingą Imperijai laisvos dvasios, laisvos minties salą, netgi tuomet, kai, atrodo, dvasios erdvė visiškai susiaurėjo, Universitetas neišnyko. Kaip pakirstas, bet šaknimis amžinai gyvas medis jis davė naujas atžalas ne tik Lietuvoje ir Lenkijoje, bet ir Rusijoje, ir Ukrainoje, Latvijoje ir Estijoje, ir net tolimiausioje Čilėje.

Savo nesunaikinama dvasia jis žadino unikalų Europos kultūros istorijoj reiškini — knygnešystę. Karaliaučius, kur prieš 450 metų, talkinant lietuvių profesoriams, buvo įkurtas kitas laisvos dvasios židynis, Martyno Mažvydo ranka davęs mums pirmą lietuvišką knygą, Karaliaučius ir jo Universitetas, ir dešimtys, šimtai šviesos misionierių — paprastų Dievo tarnų, slapčia nešusių knygas į Lietuvą ir skatinusių uždrausto rašto, uždraustų mokyklų atgimimą — tatau ir buvo tikrasis Dvasios amžinumo, jos nesunaikinamumo įrodymas. Štai ta kasdienybė, tas mūsų kasdienis paprastas buvimas ir darbai, paženklinti amžinybe, šventumu, prasme.

Ar ne iš čia ir žemaitių šviesos sąjūdžio šaknys? Ar ne iš čia ir supratimas, jog tautinis atgimimas — tai visų pirma dvasios atgimimas, nesuderinamas su kitų kultūrų, kalbų, tradicijų, ištikinimų slopinimu; atvirkščiai — teigiantis jų vertę, čia matantis

sąvokose. Vakarų sovietologija dominavo požiūris, kad kompartija, ypač jos aparatas, funkcionavo kaip beveik idealus visuomenės (Nukelta į 4 psl.)

neaprepiamos, neišsėmiamos amžinosios Dvasios apraiškas.

Ar ne todėl ir Lietuva, ir lietuvių buvo labiausiai gerbiama ir suklestėjusi, kai baltiškiosios šaknys ir mūsų gyvenimo kasdienybė buvo atviros visam kultūros, Dvasios pasauliui, kurį turino ir kuriuo save turtino?

Ar ne todėl Vilniaus Universitetas patyrė vieną akadžiausių smūgių, kai, nespėjęs atgimti, buvo paskelbtas ir prievartautas būti tik vienos tautos Universitetu, visiškai ištūmus iš jo kitos, lietuvių tautos jaunąją kartą?

Okupuotoje sostinėje pavadintas Stepono Batoro vardu, nors ir davęs mokslui ne vieną garsų vardą, tokia antilietuviška nuostata Universitetas prieštavo ne tik paties Batoro ir vyskupo Protasevičiaus sumanymui, bet ir patiai Universiteto sąvokai ir idėjai — atvirumo, skirtųjų puoselėjimo, jų tolerancijos dvasiai.

Bet taip pat būtų neteisinga neįvertinti čia tuo metu savo misiją atlikusių mokslo žmonių, tarp jų ir tų, kurie nusipelnė mūsų kalbai ir istorijai — visi jie yra tikrosios visapaimančios Universiteto idėjos tęsėjai, kasdieniu darbu pelnę amžinybę ir palikuonių atminimą.

Visi. Kaip ir tie, kurie iš karo griuvusių kėlė Universitetą kūną, ir tie keli, dar nenužudyti, dar neištremti, dar nepasitraukę ar nepabėgę, kurie iš nuolaužų, iš trupinių mėgino atkurti jo dvasią. Slapčia, ne atvirai, dažnai žaisdami su Šėtonu, kad apsaugotų Dievą, aukodami garbę, kad išsaugotų dvasią. Apsupti silpnėsių, lengviau suklumpantių, labiau prisitaikantių, kartais — paprasčiausiai išduodantių.

Jie, pasmerkti penkiasdešimčiai naujos prievartos ir veidmainystės metų, diena po dienos, pastanga po pastangos po kitu Universitetui primetu vardu, po kitomis jo iškabomis kasdieniu triūsu vis labiau rodė pasauliui, kad Lietuva dar gyva, kad gyvas jos protas, kad, nepaisant visko, atgimsta ir vis nuostabniausiai žiedais čia skleidžiasi matematika ir fizika, medicina, biologija ir kalbotyra.

Šiandien mes lenkiamės jiems, dar esantiems ar jau išėjusiems Universiteto idėjos tęsėjams, atkūrusiems Universiteto kūną, į pasaulio viešelius išvedusiems jo mokslus, tuos mokslus, kurie nebuvo taip lengvai prieinami cenzoriaus rankai ir akiai ir kartais leido nukreipti jo žvilgsnį nuo kur kas labiau pažeidžiamų ir kur kas pavojingesnių totalitarinių dvasiai — istorijos ar filosofijos.

Šiandien mes atsiprašome tų profesorių ir studentų, kurių Universitetas neapgyne nuo priešų žūdi šaknys? Ar ne iš čia ir supratimas, jog tautinis atgimimas — tai visų pirma dvasios atgimimas, nesuderinamas su kitų kultūrų, kalbų, tradicijų, ištikinimų slopinimu; atvirkščiai — teigiantis jų vertę, čia matantis

sąvokose. Vakarų sovietologija dominavo požiūris, kad kompartija, ypač jos aparatas, funkcionavo kaip beveik idealus visuomenės

(Nukelta į 4 psl.)

Ar būtume galėję tą padaryti, ar būtume galėję mesti iššūkį stabams ir juos nuversti, jei nebūtų buvusi gyva Universiteto dvasia?

Ar būtume tuomet, po dviejų šimtų metų, atkūrę Filosofijos fakultetą — pirmąjį įkurtą ir pirmąjį uždarytą — jei nelaisvėje būtume neišsaugoję laisvės, tos paslėptos mūsų raštuose ir mūsų tyliuose susibūrimuose minties erdvės, į kurią stiebi visi tikroji Akademijs, visa tikroji Lietuvos poezija ir literatūra, menas ir drama?

Ar būtume radę tiek daug mūsų laisvės pirmievių, jei jie nebūtų kilę iš čia?

Ar būtume per tuos kelis metus atkūrę senosios Almae Matris dvasią, atkūrę ir įkūrę katedras, klinikas, institutus, mokslo ir studijų centrus, uždegę li-

tuanistikos židinius Europos ir Amerikos universitetuose, išleidę pirmuosius profesionaliai parengtus Lietuvos diplomatus, kaip niekad atsivėrę pasauliui ir kaip niekad jo pripažinti, jei ne pasiaukojimu ir kasdieniu darbu, ir tikėjimu jo prasmingumu?

Šiandien istorija mums duoda progą čia, dalyvaujant Europos Rektorių konferencijos prezidentui, Barcelonos universiteto rektoriui profesorui Josep Brucall, Čekijos, Danijos, Didžiosios Britanijos, Estijos, Italijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Latvijos, Lenkijos, Norvegijos, Olandijos, Prancūzijos, Rusijos, Švedijos, Šveicarijos universitetų rektoriams ar jų atstovams, užsienio valstybių ambasadoriams, George Soros fondo vadovams, pasakyti, jog 1991 metų rugsėjo 18 dieną Bolonijos universitete pasirašęs Didžiąją Universitetų Chartiją Vilniaus universitetas šventai laikosi jos principų ir reiškia ypatingą dėkingumą mūsų misijos broliams visame pasaulyje už kasdienę neįkainojamą mums suteiktą dvasinę ir ypač materialią paramą šiuo ypatingu Universiteto ir Lietuvos gyvavimo metu.

Be tūkstančių knygų, be įrangos mokslams ir studijoms, be bendrų projektų ir konferencijų, ir ypač be galimybės šimtams mūsų profesorių ir studentų pažinti pasaulio Akademijs, pasaulio mokslą ir kultūrą ir perteikti mūsų pačių patirtį — be tokios galimybės mūsų dvasios erdvė šiandien būtų neatstatomai susiaurėjusi, o mūsų kūnas nurykęs.

Šia ypatinga proga aš dėkoju čia esantiems Lietuvos universitetų rektoriams ir jų atstovams: būdami nesusiklausę, nevieningi, neįėję vienas kitam artumo, nebūtumė turėję ir to tvirtumo, kuris leido šiandien mums išlikti.

Šia istorijos mums suteikta proga aš ypatingai dėkoju savo artimiausiems kolegoms — visiems Universiteto bendruomenės nariams. Jūs išsaugojote Universitetą. Jūs atsispyrėte visoms vilionėms ir pagundoms. Kasdieniu darbu ir pasiaukojimu Jūs pakilote aukščiau kitų, aukščiau to, kas laikina ir prasta, kas prašina ir neišlieka. Savo kasdieniu kantriu, neatlyginamu buvimu Jūs pelnote amžiną begalybę. Nes Jūs kuriate ateitį, Lietuvos viltį — jaunimą.

Tegul šie žodžiai nebūna suprasti kaip kvietimas aukotis be atlyginimo. Nesuteikime mūsų Valstybės valdžiai tokios iliuzijos. Geriau pažadinkime ir joje, valdžioje, begalybę, amžinumo ilgę, kad ir jos kasdieniai darbai turėtų amžinumo žymę. Ne jos, valdžios, bet jos darbų amžinumo žymę.

Kodėl taip erdva siauruose Universiteto koridoriuose? Kodėl jo galingi mūrai mūsų neslegia, o kelia? Kodėl toks prasmingas čia atrodo tas amžinas studentų ir profesorų judėjimas? Ar ne todėl, kad mes, tarsi mažytiniai šaltiniai, sūbėgame į kažką už mus kur kas didesnį ir reikšmingesnį? Kad esame jo dalis, kad esame juo gyvi, o jis gyvas mumis?

Kodėl iškilus mums atrodo įsventinimas į Universiteto garbės daktarus? Ar ne todėl, kad tai prisilietimas prie to, kas amžina, kasdienio minties triūso įamžinimas?

Šiam akademiniui sakramentui šios Vilniaus universiteto 415 metų sukakties proga Universiteto Taryba išrinko keturis žymius mokslo vyrus. Tad leiskite man, gerbiameji, užbaigti savo kalbą ir deramai atlikti man skirtą pareigą.

(Vilniaus universiteto garbės daktaro laipsnis buvo suteiktas: Pauliui Rabikauskui, SJ, Gregorianum universiteto Romoje profesorui; Tomui Remeikiui, Calumet College profesorui, Whiting, Indiana; William Schmalstieg, University of Pennsylvania profesorui ir Vladimirui Toporovui, Rusijos mokslų akademijos Slavistikos instituto daktarui.)

Profesorius Tomas Remeikis su žmona dr. Nijole ir sūnum Audriumi po Vilniaus universiteto garbės daktarų įteikimo iškilnių.

Iš Vilniaus universiteto istorijos, 1955-1990

(Atkelta iš 1 psl.)

(1967) leidinių depozitine įstaiga, ėmė gauti visus naujausius jų leidinius bei dokumentus. Bibliotekos fondus vis dažniau papildydavo dovanotos knygos, kurių didžiausios siuntos (Amerikos lietuvių, JAV konsulato Leningrade ir kt.) užplūdo minint 400-ąsias universiteto įkūrimo metines. Deja, didelė gautųjų knygų dalis nusėdo Glavlito cenzorių prižiūrimame specfonde (1989 m. sausio 1 d. jame buvo 70,970 leidinių). Aštuntajame ir ypač devintajame dešimtmetyje išsiplėtė bibliotekos mainų ryšiai. 1988 m. biblioteka knygas mainė su 107 partneriais SSRS, 156 – vadinamosiose socialistinėse, 198 – kapitalistinėse šalyse. Iš jų gauta atitinkamai 2,487, 2,052, 6,120 leidinių.

Dėl perkrautų patalpų, senų elektros tinklų bibliotekoje kilo keletas didelių (1964, 1968) ir smulkesnių gaisrų, per kuriuos nukentėjo dalis vertingų bibliografinių leidinių. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios periodika rusų kalba, profesorių skaityklos interjeras. Fondų saugumas kurį laiką padidėjo 400-ųjų universiteto metinių proga, pastatius naują 1 mln. vietų talpos saugyklą ir pradėjus ją naudoti 1970 m. pabaigoje. Devintajame dešimtmetyje vėl tapo akivaizdu, kad senasis bibliotekos pastatas nebegali atlikti savo funkcijų – yra per ankštas, nepatogus, bibliotekinės informacijos kaupimo bei teikimo sistema – beviltiškai pasenusi. Tik pasiaukojamas bibliotekininkų darbas, laidavo palyginti greitą gautų leidinių įforminimą, mokslinio pedagoginio personalo, studentų aprūpinimą būtiniausiais leidiniais. 1988 m. bibliotekos fondais naudojosi 20,175 skaitytojai (18,344 studentai, 1,831 dėstytojas ir aspirantas).

Akademinio atsinaujinimo pradžia

Šeštojo dešimtmečio pradžioje susilpnėjus sovietiniam politiniam režimui, Lietuvoje sustiprėjo patriotinės nuotaikos, atgijo susirūpinimas lietuvių kalbos, tautinių švenčių, nacionalinių kadru ir kitais gyvybiškai svarbiais klausimais. Apie tai LKP CK nuolat informavo Maskvą. 1954 m. pranešta apie aukštųjų mokyklų nepasitenkinimą formaliu ir biurokratišku SSRS aukštojo mokslo ministerijos vadovavimu, konkrečių vietinių sąlygų, specialistų poreikio ignoravimu formuojant studentų kontingentą, skirstant į darbą absolventus⁸. 1956 m. pabaigoje Antano Sniečkaus pasirašytoje pažymoje SSKP CK prezidiumui nurodyta, kad į LKP CK kreipiasi žmonės, nepatenkinti nacionaline politika. Šias problemas

Vilniaus arkivyskupui Audriui Bačkui Vilniaus universiteto rektoriaus Rolando Pavilionio įteikiama naujoji „Vilniaus universiteto istorija“ 1994 m. rugsėjo 15 d.

ypač kelia Rašytojų sąjunga, Kauno aukštosios mokyklos, Vilniaus universitetas⁹. Reikalaujama sulietuvinti valstybines įstaigas, pakeisti Josifo Stalino gatvių pavadinimus, gražinti senus. Antisovietiškos, antirusiškos nuotaikos LKP vadovybė vertė palaikyti kai kurias visuomenės tautines aspiracijas, ypač lietuvių kalbos vartojimo, nacionalinių kadru srityse. 1956 m., motyvuojant lietuvių kalbos nemokėjimu, žemu išsilavinimu, kompetencijos stoka imta atleisti VKP (b) CK ir įvairių žinybų pokario ir vėlesniais metais atsistatus pareigūnus¹⁰. Formuojantis tokiai naujos Kremliaus vadovybės palaimintai politikai, pirmiausia reaguota į vis didėjantį Lietuvos visuomenės nerimą dėl Vilniaus universiteto nutautinimo. Nors 1955/56 m. iš 3,183 studentų 2394 (75.2%)¹¹, o iš 367 dėstytojų – 256 (69.7%)¹² buvo lietuviai, universiteto rektorato, partinio biuro, visuomeninių katedrų posėdžiai dažniausiai vykdavo rusų kalba. Marksizmo-leninizmo pagrindų, Politinės ekonomikos katedrose pusė dėstytojų nemokėjo lietuvių kalbos ir todėl paskaitas skaitė rusiškai. Istorijos ir filologijos, Fizikos ir matematikos, Chemijos bei Medicinos fakultetuose veikė daug grupių su dėstomąja rusų kalba. Medicinos fakultete, kuri buvo „okupavė“ iš SSRS atvykę lietuviškos kilmės, bet lietuvių kalbos nemokėję gydytojai, karo chirurgai, apie 30% paskaitų vyko rusų kalba. Dalis universiteto absolventų lietuvių būdavo išsiunčiama dirbti į kitas respublikas (į jų vietą atsiunčiant žmones iš kitur), o rusų grupės baigusieji ignoruodavo paskyrimus, užimdavo geriausias tarnybas. Pasitarimuose, dalyvaujant

LKP CK sekretoriui Vladui Niunkai, imta kalbėti, kad universitetą reikia sustiprinti nacionaliniais kadrais, žmonėmis, mokančiais lietuvių kalbą ir turinčiais kvalifikaciją.

Vilniaus universiteto pertvarkymas pradėtas nuo rektoriaus. 1955 m. pabaigoje įvyksioje LKP Vilniaus miesto konferencijoje kalbėjęs universiteto partinio biuro sekretorius Konstantinas Navickas prašė Vlodo Niunkos kuo skubiau spresti vadovybės klausimą: išilgojęs rektorius Jonas Bučas nebegali ir nebėnori vykdyti savo pareigų¹³. Vietoje šio, labai sunkiomis sąlygomis nemaža problemų sėkmingai sprendusio, bet įvairiems perėjūnams nuolaidžiausio vadovo, buvo parinktas Juozas Bulavas, tarpukariu po grindytje veikusios Komunistų partijos narys, pašalintas ir vėl į ją sugrįžęs 1952 m. LKP IX suvažiavime (1956) metu Antanas Sniečkus Juozui Bulavui pasiūlė dirbti rektoriumi, pažadėjo padėti per 2-3 metus pakeisti padėti universitete¹⁴. Pasiūlymui pritarė LKP CK biuras, rūpinęsis nomenklatūrinių darbuotojų kadrais.

Juozas Bulavas, 1956 m. balandžio mėn. SSRS aukštojo mokslo ministerijos kolegijos patvirtintas rektoriumi, puikiai suvokė: norint, kad universitetas toliau plėstųsi ir būtų naudingas Lietuvai, reikia, kiek leidžia centralizuotas vadovavimas, atnaujinti jo veiklą, apvalyti nuo atsitiktinių, neįkvalifikuotų žmonių. Pasiremdamas geranoriška kolektyvo daugumos pagalba, ėmėsi „atlietuvinti“ Vilniaus universitetą. Pirmiausia atleistas dalykinių kvalifikacijų neturėjęs prorektorius Konstantinas Mitropolskis, o į jo vietą paskir-

tas dėstytojų ir studentų mėgiamas Eugenijus Meškauskas. Iš Politinės ekonomikos katedros kabineto vedėjos pareigų atleista odiozinė Nadežda Manochina, už kyšininkavimą išvytas ir dvejiems metams laisvės atėmimo nubautas Teisės fakulteto partinės organizacijos sekretorius Isfanderas Adžalovas ir kt. Remiantis SSRS aukštojo mokslo ministerijos 1954 m. vasario 8 d. įsakymu dėl kadru gerinimo aukštosiose mokyklose, nurodžiusiu, jog iki 1957/58 m.m. visas mokslo personalas turi būti perkintas konkurso būdu, sudarytas konkurso grafikas ir patvirtintas ministerijoje¹⁵. 1956 m. pavasarį ir rudenį parinkti nauji fakultetų dekanai, surengti dėstytojų konkursai, po kurių atleista nemaža pedagoginio personalo narių, neatitikusių nei dalykinių, nei moralinių reikalavimų. Konkursai, etatų mažinimas, natūraliai sumažėjus pedagoginio darbo apimčiai, leido universitetui apsisvalyti nuo Chemijos fakultetui vadovavusios doc. Varvaros Paševič (ją pakeitė doc. Jeronimas Kudaba), Fizikinės chemijos katedros vedėjos doc. Elenos Griškun, Medicinos fakulteto prof. Vasilijaus Šlapoberskio (į 1956 m. mirusio fakulteto dekanu doc. Vsevolodo Iljino vietą atėjo prof. Salezijus Pavilionis) bei kitų universitete šeimininkavusių atvykėlių (Vosyliaus Kulesovo, Liudmilos Sigajevos, Stepono Šarutino, Dmitrijaus Gorbunovo ir pan.). Universiteto partinio biuro duomenimis, nuo 1956 m. pavasario iki spalio 1 d. iš universiteto konkursų būdu buvo atleista 11 rusų, 9 lietuviai, 4 žydai, 1 lenkas ir 1 azerbaidžanietis¹⁶. O iš viso konkursais, etatų mažinimu dėl sumažėjusios darbo apimties „iššluota apie 112 neįkvalifikuotų ateivių“¹⁷.

Dalis mažai kvalifikuoto personalo pakeista žmonėmis, kuriems dėl vienokių ar kitokių priežasčių (nebuvo partijos nariai, negalėjo paslėpti tautiškų nusistatymų, galėjo sudaryti konkurenciją užimant katedros vedėjo, dekanu vietą ir pan.) trukdyta pasireikšti (Pranas Norkūnas, Augustas Pronskus, Algimantas Marcinkevičius ir kt.)¹⁸.

Akademines inteligentijos sluoksniuose chruščiovinis atlydis sukėlė nemažą vilčių. Buvo reabilituotas emigravęs ir 1954 m. JAV miręs prof. Vincas Krėvė-Mickevičius, 1957 m. išleistas šėsių tomų prof. Balio Sruogos raštų rinkinys, tarp jų buvo ir 1945 m. parašytas *Dievų miškas*. Literatūrinę veiklą atnaujino po karo nutilęs, nors oficialiai ir nerepresuotas, prof. Vincas Mykolaitis-Putinas. Iš Sibiro tremties sugrįžo Petras Juodelis, kiti gyvi išlikę iškili žmonės.

DANUTĖ ŽILAITYTĖ

* * *

Grėsmingas vėjas.

*Keliauja
kaip žvaigždės sielos.*

*Vardai seniai užmiršti.
Ašara
pavirto į nieką.*

*Kalbuosi tik su savo
širdim,
prie maldos prisiglaudus.*

* * *

*Tamsios dienos.
Skraido lapai –
geltonos rudens plaštakės.*

Negaila vasaros.

Ir prisiminimai nutolo.

*Lenkiu galvą
baisiam rudens dangui.
Bet sakau: ne vis tiek,
būsiu ar ne.*

* * *

*Šviesioji rožė
ir širdies tamsa.
Koks prieštaraštas. –
Ne visos tiesos
teisingos. –
Koks prieštaraštas.*

* * *

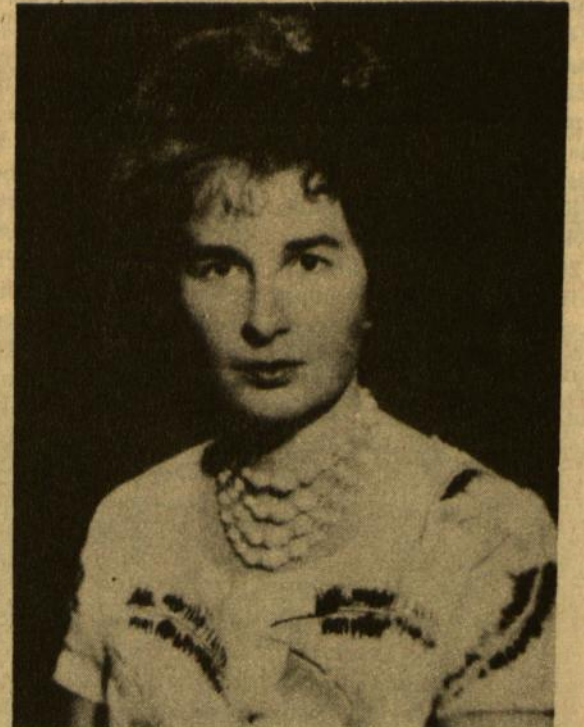
*Sunkiai kelias rudens
rytas. –
Paskutinės gėlės
tyliai sveikina šviesą. –
Vienišas paukštis
suplasnojo virš tuščio
lizo.
Sužvilgo upelis. –
Sunkiai kelias rudens
rytas. –
Ir širdis.*

* * *

*Krinta tamsa
ant suteptos kūrinijos. –
Kas neieško,
niekad nerąs. –
Keliai. Kreivi ir tiesūs. –
Krinta tamsa. –
Meilės Dieve,
Nežiūrėk į mūsų niekybę.
Būk gailestingas!*

* * *

*Paskendom
daiktų potvyny.
Nekylam prieš žvėrį.
Mūsų širdys –
tik dykuma. –
Ar dar reiškia ką rožė?
O kryžius?*

* * *

*Esam čia.
Čia skleidžias
ir vysta
mūsų dienos.*

Dulkės ir mūsų buvimas.

*Begalybė pavidalų.
Ir visi tolimi.*

*Artimo skauduliai
nieko nežeidžia.*

*Viskas – lyg slogus
sapnas.*

*Bet virš visko
yra Vienas.
Taip toli. Taip arti...*

KELI ŽODŽIAI ŠVENTAJAM PRANČISKUI

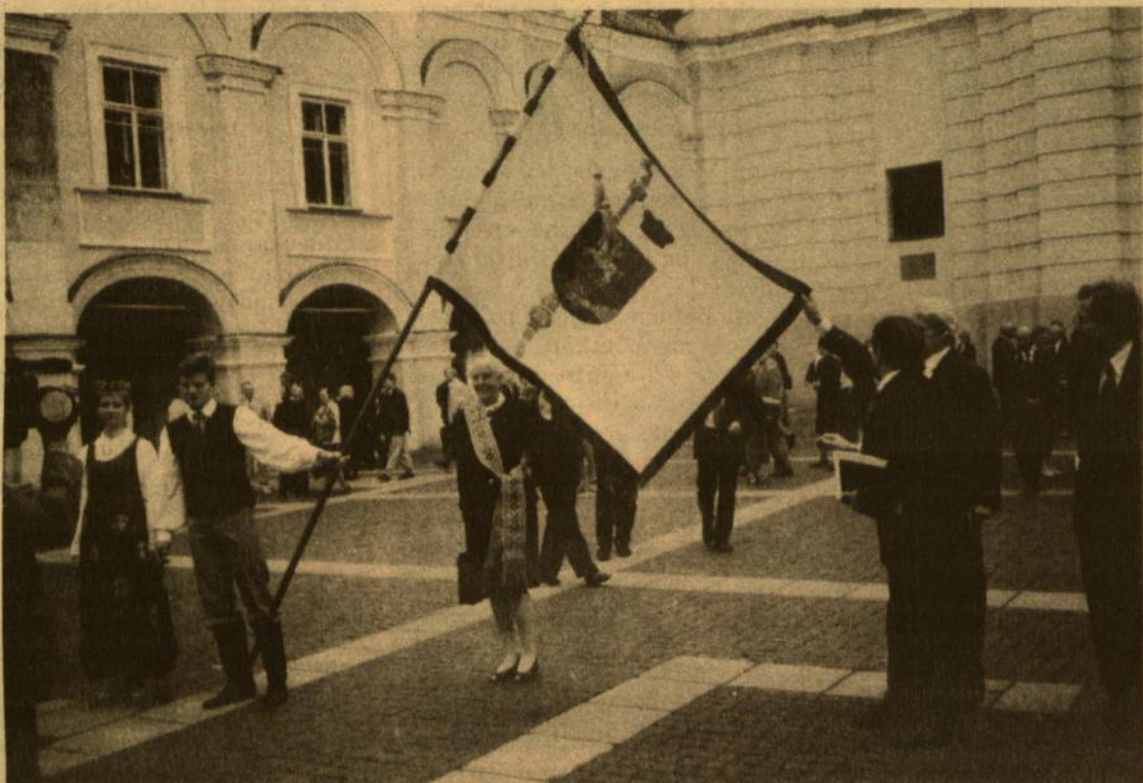
*Pasiklydau daiktuos,
širdies tamsoj. –
Šventas Pranciškau,
skleisk mums šviesos!*

*Kokie vėjai pikti.
Kaip gyvybę
saugoju viltį –
Šventas Pranciškau,
skleisk mums šviesos!*

*Gieda paukščiai.
Žydi gėlės ir širdys.
Bet... žvėris sėlina. –
Šventas Pranciškau,
skleisk mums šviesos!*

*Spindi saulėj alyvos.
Greit nuvyt jos.
Ir mes nuodėmėse vystam. –
Šventas Pranciškau,
skleisk mums šviesos!*

*Baisi ta ugnis,
kurią vadina gyvenimu.
Negaliu užgesinti jos
net ašarom. –
Šventas Pranciškau,
skleisk mums šviesos!*

Naujai pašventinta Vilniaus universiteto vėliava universiteto iškilnėse 1994 m. rugsėjo 14 d.

(Nukelta į 4 psl.)

Lietuvoje paminėtas dailininko Telesforo Valiaus 80-metis

Šių metų liepos 7 dieną Lietuvos dailės muziejuje, Vilniuje, buvo atidaryta dailininko Telesforo Valiaus (1914-1977) kūrinių paroda, skirta dailininko gimimo 80-mečiui paminėti. Paroda su-ruošė muziejaus direktorius Romualdas Budrys. Jo pakviesta, į parodos atidarymą iš Kanados atvyko dailininko našlė Aldona Valiuvienė, muziejui padovanojusi 250 Telesforo Valiaus kūrinių rinkinį. Parodos atidarymo iškilmėje dalyvavo ir Telesforo Valiaus brolio du sūnūs, abu dailininkai — Vytautas ir Andrius Valiai, prisidėję prie parodos suruošimo.

Parodos kataloge yra pateikta Telesforo Valiaus biografija ir nuotrauka, bei šešių grafikos darbų ir vieno ekslibrio atspaudai. Viršeliuose „Žemaitija“, VII (1971) ir ekslibris „Winston Churchill Collegiate Institute“. Pažymėti apdovanojimai, garbės pažymėjimai, bėtos pareigos įvairiose meno institucijose. Parodomųjų kūrinių sąrašas išvardinti 69 estampai, 10 piešinių, 17 knygų iliustracijų ir 12 ekslibrių. Išspausdintos straipsnių ištraukos apie Telesforo Valiaus kūrybą, parašytos dailininko Viktoro Vizgirdos, Henriko Nagio, Paul Duval ir dailininko Romo Viesulo. Taip pat išvardinti muziejai, kuriuose yra Valiaus darbai: Valstybinis A. K. Čiurlionio dailės muziejus (Kaune), Lietuvos dailės muziejus (Vilniuje), London'o dailės galerija (Ontario, Kanada), Ontario meno institutas (Toronto), Montreal'o dailės galerija, Philadelphijos meno muziejus, Hamilton'o meno galerija (Ontario, Kanada), Sir George Williams universitetas (Montreal), Čiurlionio galerija (Čikaga).

Vilniaus dienraštyje *Lietuvos aidas* (1994.07.13) buvo įdėtas Telesforo Valiaus medžio raizginys „Badas“. Kūrybos aptarime pažymėta, jog Telesforo Valiaus „skambių spalvų, sudėtingų formų litografijas kritikai lygina su pačiais geriausiai moderniosios grafikos kūrinių“.

Antra sukaktuvinė Telesforo Valiaus paroda buvo atidaryta liepos 8 dieną Kauno Paveikslų galerijoje. Ši ekspozicija sėmėsi iš

M. K. Čiurlionio dailės muziejaus grafikos fondų ir privačių rinkinių. Povilas Valaika dienraštyje *Kauno diena* (1994.07.08) supažindina skaitytojus su Telesforo Valiaus paroda ir pažymi, kad Valiaus kūryba „yra neatskiriama lietuvių dailės konteksto dalis. Kur jis bebūvo ir kur kūrė — visada išliko lietuvių savo kūryba, esybė, žemaitišku atkaklumu ir darbštumu“. Plačiau apie Telesforo Valiaus asmenį ir jo kūrybą rasė Vilniaus mėnraštis *Kultūros barai* (1994 Nr. 6). Viršelyje yra įdėtas dailininko spalvotas ofortas „Samogitia“. Straipsnių autoriai — Romas Viesulas ir Paul Duval.

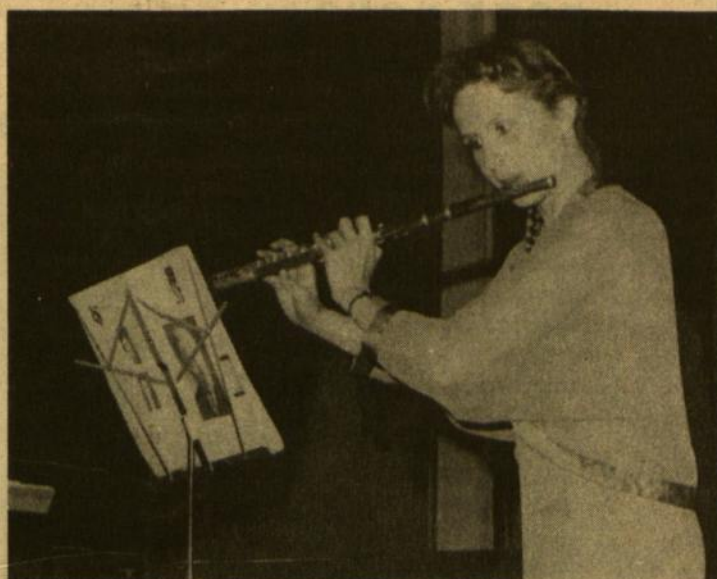
Žemaitijoje Telesforo Valiaus 80-metis buvo paminėtas Plungėje ir Telšiuose. Plungėje Oginskio dvaro rūmuose šią vasarą atidarytame žemaičių dailės muziejuje Telesforo Valiaus kūrybai eksponuoti buvo paskirti du kambariai. Telšiuose, kur dailininkas augo ir mokėsi, „Alkos“ muziejus savo miesto dailininką taip pat pagarbiai prisiminė ir suruošė parodą. Žemaitijai Telesforas Valius skyrė ištisus darbų ciklus, kaip vario raizginių ciklas „Samogitia“, medžio raizginių ciklas „Tragedija Baltijos pajūryje“ ir kiti.

Dailininko Romo Viesulo žodžiais: „Daug kas galėjo Valiuję sukelti ilgai besitiesiančią emociją: Lietuvos laikraštį nuokarpa, medžių šakos Senos pakrantėje, varinių plokščių blizgesys Toronto studijoje... Valius buvo labai asociatyvus, jame bet kas galėjo sujudinti prisiminimų spiečių. Lietuva Valiui kartojosi kaip kokioje meditacijoje nuolat sugrįžantis įvaizdis...“ (Ištrauka iš parodos Vilniuje katalogo, išleisto Lietuvos dailės muziejaus 1994.07.05).

Telesforas Valius 1944 metais, sovietinei laivai Lietuvą užplūstant, išvyko į Vakarų. Nuo 1949 metų gyveno Kanadoje. Keliaavo po Europą, lankė Prancūziją, Vokietiją, Austriją, Ispaniją, Italiją, Šveicariją. Dažnai lankėsi ir kūrė Paryžiuje. Dėstė dailę Toronto meno institutuose. Mirė 1977 m. gruodžio 1 d. Palaidotas lietuvių Anapilio kapinėse, (Mississauga, Ontario), šeimos

Vitalija Bogutaitė

Asta Šepetytė

Jono Kuprio nuotrauka

Šiemetinis „Ateities“ savaitgalis

Šiemetinio rudeninio „Ateities“ savaitgalio programa vyks lapkričio 4-6 dienomis Jaunimo centre, Čikagoje, ir Ateitininkų namuose, Lemont'e. Penktadienį, lapkričio 4 dieną, Jaunimo centro kavinėje bus poezijos ir muzikos vakaras. Savo kūrybą skaitys poetė Vitalija Bogutaitė; (iš Baton Rouge, Louisiana), o fleita gros jaunoji fleitininkė Asta Šepetytė (iš Madison, Wisconsin). Vakaro programai vadovaus Daiva Markelytė.

Šeštadienio programa Čiurlio-

nio galerijoje, Jaunimo centre, prasidės 12 valandą. Paskaitas skaitys: 12:30 v. p.p. — Alma Mikaliukienė („Kelias į Lietuvos šeimą“); 1:30 v. p.p. — į „Ateities“ savaitgalį iš Lietuvos atvykstantis Algirdas Saudargas, buvęs Lietuvos Užsienio reikalų ministras („Lietuva besikeičiančiame pasaulyje“); 3:00 — dr. Audrius Polikaitis („Išpūdziai iš ateitininkų stovyklų ir kongreso Lietuvoje“).

Sekmadienį, lapkričio 6 dieną, po 11 v.r. šv. Mišių Palaimintojo

Jurgio Matulaičio misijos koplyčioje, Lemont'e, 12:15 v. p.p. Lietuvių centre Algirdas Saudargas padarys pranešimą lietuvių visuomenei. Po kavos ir užkandžių Ateitininkų namuose dr. Arvydas Žygas ten pat 2 v. p.p. skaitys paskaitą: „Lietuva penkerių metų perspektyvoje“.

Savaitgalio rengėjai kviečia ir laukia visų, kuriems yra savas mus visus rišantis lietuviškas rūpestis.

Tomo Remeikio žodis...

(Atkelta iš 2 psl.)

nės integratorius, nebuvo prileidžiama, kad galima nukrypti nuo centrinių direktyvų. Jei visuomenėje iš viso egzistavo koks nors konfliktas — tai tik pačiose partijos viršūnėse. Todėl pagrindinis Vakarų sovietologų uždavinys buvo išmokyti ežbišką kalbą ir interpretuoti viršūnės jėgos balansą pagal ant Lenino mauzoliejaus stovėjusių politbiuro narių išsiri-kiavimo vietą. Lenino partijos vienybės rezoliucija ir vadinamas „demokratinis centralizmas“ nesąmoningai tapo ir Vakarų sovietologų kartinėmis sąvokomis.

Ignoruodami konflikto teoriją, Vakarų mokslininkai nepastebėjo esminių procesų sovietinėje santvarkoje. Neegzistavo nei tautiniai, nei religiniai interesai, jau

mosfera, mokslo pedagoginio personalo ir studentų nuotaika, atkuto akademini gyvenimas.

(Tęsinys ateinantį šeštadienį)

NUORODOS

1. Tiniš V. „Lietuva ir A. Snieckus: 1955-1960 metai“, *Lietuvos rytas* 1992 kovo 19.
2. Misiūnas R., Taagepera R. *Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940-1990*. V., 1992. P. 134.
3. *Vilniaus universitetas*. V., 1956. P. 96.
4. 1962 m. Medicinos fakultete dieniame skyriuje atidaryta sanitarijos ir higienos specialybė.
5. Vladimirovas L. *Vilniaus universiteto biblioteka*. V., 1958. P. 72; Petruskienė Z., *Vilniaus universiteto biblioteka*. V., 1970. P. 25.
6. *Mokslas ir aukštosios mokyklos*. Pažyma. 1954. LVVOA. F. 1771. Ap. 188. B. 40. L. 157.
7. Tiniš V. „Lietuva ir A. Snieckus...“
8. Ten pat.
9. Apskaičiuota remiantis: *Ataskaita apie aukštųjų mokyklų būklę 1955-56 m. pradžioje*. VUAF. R-856. Ap. 2 B. 219. L. 2.
10. Apskaičiuota remiantis: *Vilniaus V. Kapsuko universitetas*. VUA. R-856. Ap. 2. B. 207. L. 86.
11. VU partinio biuro sekretoriaus K. Navicko kalba Vilniaus miesto partinėje konferencijoje. 1955.12.21. LVVOA. F. 3109. Ap. 19. B. 21. L. 159.
12. Sakalas A. „Pirmasis atgimimas...“, *Nemunas*, 1989 N. 6, p. 45.
13. *Kadry atrinkimas konkurso keliu*. VUA. F. R-856. Ap. 2. B. 207. L. 113.
14. Navickas K. *Informacija apie konkursų profesorų ir dėstytojų vietoms užimti VU rezultatus*. LVVOA. F. 7017. AP. 2. B. 48. L. 158.
15. *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putną*. P. 379.
16. Kazlauskas A. „Kaip Vilniaus universitetas sulietuvėjo“, *Gimtasis kraštas*, 1988 gruodžio 8-14.
17. Ten pat.

Paskaita apie teisingumą šiuolaikinėje Lietuvoje

Ateinantį penktadienį, lapkričio 4 dieną, 7:30 v.v. Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje teisininkė Regina Narušienė skaitys paskaitą „Teisingumas ir teisė šiuolaikinėje Lietuvoje“. Paskaitininkė bandys nušviesti, kaip pusė amžiaus egzistavusi Lietuvoje sovietinė totalitarinė santvarka, žmogaus laisvės ir teisių paniekimas, žymia dalim vedė prie to, kad Lietuvos gyventojai prarado pagarbą teisei sistemai.

Naujoji demokratinė santvarka, kuri pradėjo kurtis po ilgo sovietinės valdžios egzistavimo, susidūrė su nepaprastais sunkumais, steigdama naują teisinę sistemą, paremtą individo asmens teisės pagerbimu. Vienas svarbiausių šiuolaikinės Lietuvos uždavinių yra žmonių teisinės kultūros ugdymas, remiantis nauja, demokratinio pobūdžio teisine tvarka. Lietuva turi surasti būdą teisėtumą gerbti. Taip pat paskaitininkė analizuos šiuolaikinę Lietuvos teismų sistemą, stengsis parodyti, kaip ši sistema veikia.

Regina Narušienė yra naujai išrinkta JAV Lietuvių Bendruomenės pirmininkė, įžymi teisininkė. Ji yra giliai susipažinusi su šiuolaikinės Lietuvos teisingumo

Regina Narušienė
Jono Tamulailio nuotrauka

problemomis. Kartu su vyru Bernardu ji turi savo advokatūros Narusis & Narusis firmą, kuri veikia jau 35 metus. Šioje firmoje dirba septyni žmonės. Paskaitininkė aktyviai dalyvauja lietuvių organizacijose. Ji įsteigė Amerikos lietuvių advokatų draugiją, kuriai šiuo metu ir pirmininkauja. Kaip teisės žinovė, ji buvo Lietuvos ministro pirmininko Gedimino Vagnoriaus, o vėliau Adolfo Šleževičiaus patarėja.

Po programos bus vaišės.

konfliktus joje, įvairių interesų egzistencijai bei santykiams tarp jų.

Bet galbūt kas buvo kritiškiausia dėl autoritarinio modelio taikymo — tai turimos informacijos slėpimas tiek iš Maskvos, tiek ir iš Washington'o pusės. Amerikos žvalgyba ir kitos jos institucijos turėjo nemažai apdorotos ir neapdorotos medžiagos, bet ji apamai nebuvo prieinama mokslinė bendruomenei. Pavyzdžiui, net vadinamo „atvirumo“ laikotarpiu, kada buvo jau įmanoma gyventojų apklausa, tos apklausos rezultatai buvo laikomi valdžios įstaigų monopolijai. Įstatymu buvo draudžiama, pavyzdžiui, „Amerikos balsui“ turimas apklausos rezultatai leisti pasinaudoti mokslininkams. Tai man asmeniškai teko patirti.

III

Taigi mokslas niekada nebuvo ir nebus visiškai nepriklausomas nuo visuomenės, jos vertybių sąrangos ir politinių interesų. Net ir laisvoje plurialinėje visuomenėje tai yra daugiau ar mažiau tiesa. Ko galima ir reikia siekti — tai optimalaus mokslo nepriklausomumo nuo visuomenės. Kaip atvira sistema, mokslas yra save koreguojantis procesas. Kad tas procesas nebūtų dirbtinai deformuojamas, galima pasiūlyti keletą lyg ir taisyklių.

Pirmiausia vengtinis tiesioginis ir monopolistinis valstybės įsivėlimas į mokslo kryptį ir

siekių nustatymą. Valstybės dominacija neišvengiamai veda prie tam tikrų mokslo perspektyvų favorizavimo ir kitų perspektyvų bei tyrimų rezultatų jei ne niveliacijos, tai bent slopinimo ar ignoravimo. Politinės partijos, kurios remiasi kokia nors socialine doktrina, neišvengiamai siekia savo doktrinos mokslo patvirtinimo ir būdamos valdžioje nesidrovi naudotis valstybės ištekliais to pasiekti.

Tą patį galima pasakyti ir apie privačias visuomenines organizacijas bei judėjimus. Ar ne dėl to kyla konfrontacijos, pavyzdžiui, kas ir kaip rašys tautos kančių ir genocido istoriją, kas kontroliuos archyvus? Abiem atvejais ir valstybėje, ir visuomeninėse institucijose siekia kontroliuoti mokslinį darbą. Tad mokslo optimalus atskirimas nuo valstybinių ir visuomeninių interesų spaudimo yra viena iš svarbiausių uždavinių „mokslo politikoje“. Kaip to pasiekti — kita problema, kurią šio suėjimo laiko rėmuose nėra galimybės pasvarstyti.

Antra, socialiniuose moksluose, kaip ir griežtuose, reikalingas tyrimų rezultatų patikrinimas. Vienos teoretinės perspektyvos rezultatai turi būti patikrinti toje pačioje orientacijoje, bet taip pat ir tyrimų rezultatais kitų teoretinių perspektyvų pagrindu. Mokslinis pliuralizmas yra geriausia garantija bent apytikriam tikrovės apibrėžimui, taip, kaip idėjų rinka yra geriausia garantija tiesos atskleidimui. Atseit be pakantumo įvairioms mokslinėms perspektyvoms per dažnai apibrėžiam tikrovė iškraipytai.

Ir galų gale reikia vengti tapati istorinės atminties vergais, ypač tai svarbu socialinių mokslų darbe. Atseit neišvengiamai susiduriame su kultūrinės padėties problema. Pavyzdžiui, istorinėse studijose įvyksta perversmai, radikaliai pasikeičius politinei santvarkai. Taip ir perrašinėjame istoriją su kiekvienu nauju politiniu laikotarpiu. Savo kaimyns vertiname istorinės patirties pagrindu, užmiršdami, kad viskas, įskaitant mūsų kaimynus, pasaulyje keičiasi. Ir vėl, tik per mokslo pliuralizmą, per valstybės ir visuomenės optimalų atskirimą nuo mokslo darbo, per sąmoningą objektyvumą ir atvirumą mokslo pasauliui išsilaivinsime iš kultūriškai mums nustatytos tikrovės supratimo. Linkiu, kad ir šis mokslo židinys galėtų klestėti tokiomis sąlygomis.

Profesorius Tomas Remeikis su buvusiu ilgamečiu Vilniaus universiteto rektorium, matematiku profesorium Jonu Kubiliu Vilniaus universiteto iškilmėse 1994 m. rugsėjo 15 d.

TELESFORAS VALIUS

(1914-1977)

Grafika

Vilnius, 1994 liepa, rugpjūtis